

Debatt: Forskningspolitikens excellerande universum

Lars Mattsson

Utbildningsminister Jan Björklund gjorde nyligen (9/2) ett utspel på DN Debatt, som väsentligen måste tolkas som en reaktion på Astra Zenecas något oväntade beslut att helt lägga ned forskningen i Södertälje.

Vetenskapsrådet (VR) har redan uttalat sitt gillande, men jag anser att Björklunds analys saknar några viktiga aspekter på hur forskning fungerar. Särskilt grundforskningen.

Förvisso är tongångarna desamma som de har varit de senaste åren: det ska vara "elit", "spets" och "excellens" för hela slanten när de statliga forskningsanslagen fördelas. Men politiseringen börjar nu bli allt mer oroande.

Om trenden mot fokusering av resurser till de forskningsområden man prioriterar från politiskt håll fortsätter, så kommer det knappast gynna svensk astronomi.

Pengarna som satsas måste tas någonstans ifrån, och utfallen av tidigare års forskningspropositioner visar att något stort tillflöde av pengar inte är att förvänta. Mycket är omfördelning och inom vissa områden ökar knappast resurserna till verklig grundforskning, trots regeringens uttalande "satsning på grundforskning". Björklund talade förvisso vackert om grundforskningens betydelse i samband med invigningen av LOFAR-stationen i Onsala, men industrirelaterad forskning och forskning som har kommersiell potential prioriteras alltjämt relativt den rena grundforskningen, dit astronomin hör (se t ex Regeringens forskningsproposition 2008/09:50, *Ett lyft för forskning och innovation*). Mycket tack vare industrins lobbyverksamhet gentemot beslutsfattarna och de senares ofta begränsade kunskap om den vetenskapliga processen och grundforskningens roll i denna.

Analyserar man läget för svensk astronomi, måste man dra slutsatsen att vi befinner oss på ett sluttande plan. Lutningen är kanske inte så brant, men det lutar.

Svensk astronomisk forskning vilar idag i hög grad på insatser av en generation forskare som gjorde entré på 1970- och 1980-talen. Många av dessa börjar nu uppnå pensionsålder och alla närmar de sig slutet av sina karriärer. Vi kan inte vila på gamla lagrar, som Björklund helt riktigt påpekar, men förnyelse kräver vissa förutsättningar. Tyvärr försvinner alltmer bredden som krävs för att ett föränderligt forskningsområde som astronomin

ska kunna förnyas av yngre förmågor, och möjligheterna att som ung forskare i Sverige lyckas gå sin egen väg är idag tämligen små.

Det är just därför den allt starkare fokuseringen på "excellens" och "starka miljöer" är oroande. Satsningar på detta slag tenderar av nödvändighet att främja forskning som på ett eller annat sätt rullar på i gamla hjulspår, d.v.s. forskning som genom åren varit framgångsrik. Detta leder knappast till förnyelse och skapar inte heller dynamiska och inspirerande miljöer för framtida studenter.

Björklund föreslår en lång rad åtgärder för att skärpa svensk forskning, bl.a. rekrytering av "forskarstjärnor från utlandet" samt prioritering av de "bästa" forskarna vid tilldelning av forskningsmedel. Att rekrytera internationella "hot shots" är både dyrt och kanske också kvävande för många lokala förmågor. Risken är att dessa toppforskare får en alltför dominerande roll, vilket det finns exempel på. Sverige har svårt att behålla sina egna talanger, så satsa på dem istället. Vidare kan det verka klokt att ge mycket åt de bästa, men att omsätta stora anslag till bra forskning är svårt och det finns risk att resurser anhopas och att kvinnliga forskare missgynnas. Allt detta finns det också exempel på (se rapporten *Hans Excellens: om miljardsatsningarna på starka miljöer*, Högskoleverkets delegation för jämställdhet i högskolan, 2010).

Inom små forskningsfält som astronomi slår denna "excellenspolitik" extra hårt. Mindre än var fjärde ansökan hos VR beviljas (se rapporten *Många söker men få blir utvalda*, Forskningsstrategiska utskottet, KVA, 2010) och blir denna siffra mindre till följd av resursfokusering, så kommer det ha konsekvenser. Vissa forskningsinriktningar riskerar trots stora framgångar helt gå i graven till följd av uteblivna anslag.

Vill vi att de som forskar om stjärnor ska få anställning i Sverige, snarare än de som är "forskarstjärnor" och forskar om det som prioriteras av regeringen, då räcker det inte att muttra bekymrat i fikarummet.

Sverige behöver en "astronomilobby" som hävdar astronomins intressen i ett allt mer ekonomistyrkt, excellerande Universum. Därför bör vi – professionella astronomer såväl som entusiastiska amatörer – fundera över vad vi kan göra.

Astronomin kommer inte att lösa några samhällsproblem, men utgör en viktig kontaktyta mellan den akademiska forskningen och allmänheten.

Och kanske viktigast av allt: ämnet lockar barn och ungdomar till naturvetenskapen. Men likt annan grundforskning behöver astronomin såväl bredd, som djup och "spets" för att frodas.

Kan Svenska Astronomiska Sällskapet bli vårt gemensamma organ för detta lobbyarbete?

Lars Mattsson, forskare,
Dark Cosmology Centre, Niels Bohr-institutet, Köpenhamns universitet

Jan Björklund besöker LOFAR.

FOTO: HÅKNIK SIEGFRANSSON